

કૌશિકાખ્યાન

[પૌરાણિક કાવ્ય]

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

મનુક્રમાંક ૧૩૯૬૪ યગૌક

પુસ્તકનું નામ ૧૧ / ૩૧ / ૩૧૫૫ / ૧૦૧

વિષય

કૌશિકાખ્યાન

[પૌરાણિક કાવ્ય]

લેખક
જીગતાશમ દવે

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ

પ્રાથમિક ૦-૧-૦

૪

પુટક ૦-૩-૦

મુદ્રક અને પ્રકાશક : સ્વામી આનંદ
નવજીવન મુદ્રણાલય, સારંગપુર,
અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

મરેતાલના

આપણે ત્યાંની આ સુમસિદ્ધ પૌરાણિક કથા નાનપણમાં સાંભળી હતી. હમણાં અમારા આશ્રમમાં સંધ્યાકાળે મહાભારત વાંચીએ છીએ. વનપર્વમાં ‘બ્રાહ્મણ-વ્યાધ સંવાદ’ આવતાં નૂનો પરિવ્રય તાજે થયો અને આ કાવ્ય રચવાનો ઉમળકો આવ્યો.

મૂળ રચના કલાના આધુનિક ધોરણ પ્રમાણે પણ મને સંપૂર્ણ કલામય લાગી તેથી મેં તેનું અનુકરણ કરવાનો જ પ્રયત્ન કર્યો છે. માત્ર વ્યાધને મૂળની જેમ વેદશાસ્ત્રસંપન્ન પંડિત ન ચિતરતાં સીંચો સાહો હરિજન ચિતરવાની છુટ લીધી છે.

આ કાવ્ય માટે થોડેકું વૃત્ત મરાડી ઓળીને લગભગ મળતું છે.

આશ્રમ, સરભણ

—લેખક

જય ગણપતિ !
જય સરસ્વતી !
કરો ભારી ભતિ
ઔશિકમય.

§

કૌશિક બ્રાહ્મણ,
મહા તપોધન
તપી તપી તન
કીધું કાષ્ટ જેવું.

આંખ માંહે આગ,
ગાલમાં વિરાગ,
કૂર શાપનાગ
મુખે વાસ કરે.

વૃદ્ધ તેને માત,
વૃદ્ધ વળી તાત,
પુત્ર તો સાક્ષાત
લેખે બે પ્રતિમા.

જરા થકી ભૂર્ણ,
રાગ થકી શીર્ષ,
રડે હીન હીન
છતે પુત્રે બન્ને.

આંસુ પિતરોનાં
હુઃખે ઊનાં ઊનાં—
ખમ્યાં કહો કૈના
થકી કદિ ગયાં ?

દેખે માતા રોતી
વૃદ્ધ પિતા સોતી,
તાપસને મોતી
આંખે તગતગે.

કિન્તુ હાય ! રીત
તપની વિપ્રીત,
કરુણાસંગીત
મોહગીત ગણે.

મુક્તિનાં બે દ્વાર
માની બાંધનાર,
ત્યાગવા તૈયાર
થયો છે કૌશિક.

હઠ કરી મન
સંચયો છે વન,
વૃદ્ધોને રોઠન
કરતાં જ મેલી.

છુટયો જાણે તીર
વનવાટે વીર,
દેખ્યું ન લગીર
પાછું મુખ કરી.

“ તપ મોઢું માંડું,
હઠયોગ સાધું,
શુરો હુંડી કાઢું
જોગી અવધૂત.

“ તાવી કંઈ ઢીલું
મન આ હઠીલું,
ભટ્ટીમાં બારેલું
જેમ લોડું ગળે.”

મનનો ઉત્સાહ
ગંગાનો પ્રવાહ,
પગ પથ મહા-
વેગે વાટ કાપે. .

§
તાપનો તપેલો,
વાટનો શ્રમેલો,
ક્રુધાત્ બનેલો,
બેઠે વડ તળે.

વિચારે કોમળ
આવે કરી બળ;
કરે છે ચંચળ
થાકેલા વિપ્રને.

માતા તણું ક્ષીણ,
પિતા તણું હીન,
પડેલું વહન
તરે નેત્ર સામે. ૬

મન તાણી તાણી
 રોકે ખીજ આણી,
 તપ-અભિમાની
 કઠોર કૌશિક.

૧૦

§
 તેવે કાઈ ચેલી
 મૃત્યુની પ્રેરેલી
 વૃક્ષની બગત્રી
 કરે મલત્યાગ.

પડી તેની વિદા
 તાપસની જટા,
 જટા સાથે ભ્રષ્ટા
 મતિ પણ થઈ.

છંછેડેલો સર્પ,
 છંછેડેલો દર્પ,
 છંછેડાયું તપ
 તેણું તપસ્વીનું.

કોધરાતી આંખે
 દષ્ટિ ભાંચે નાંખે,
 બળી ડીલે આખે
 બિચારી બગદી.

તપસ્વીને કાળ
 વીજળીની ઝાળ,
 કેમ પક્ષીબાળ
 તેને શકે સહી ?

નીચે પડયું ધબ
 બિચારીનું શબ,
 આંખ ચાંચ પગ
 ઠરડાયાં હાય !

§
 વિપ્રનું હૃદય
 રહેજે દયામય,
 બન્યું તે નિર્દય
 સિદ્ધિ કેરા મહે. ૧૧

વહે “ ધન્ય ધન્ય ૧૨
 આજનો સુદિન !
 લાક્યુ આજ ધન
 તપસિદ્ધિ તણું ! ”

પારાધીને ઢિલે
 હયા નહિ મળે,
 સામું તે તો ખીલે
 દેખી લક્ષસિદ્ધિ.

“ અહો તપસિદ્ધિ ! ”
 બોલ્યો બાળપુદ્ધિ,
 “ હજી તેની લીધી
 માત્ર મેં પ્રસાદી.

“ મિથ્યા માતાપિતા !
 મિથ્યા સર્વ ચિન્તા !
 સત્ય એક સત્તા
 તપની સંસારે ! ”

ઉન્માદે બરેલો
 ઉઠ્યો વિપ્ર વહેલો,
 મયાંકા લ'થેલો
 જાણે મોટો સિન્ધુ.

બિક્ષાના વિચારે
પુર ભણી ભાળે,
કંપે પુરે ત્યારે
ઘન-પંખિણીઓ !

૬
એક માત્ર હજ,
થંભી ગયા પગ,
પંખીનું જ્યાં શબ
હીકું કયામણું.

કદુમાંથી મિષ્ટ
ફળે ફળ ઇષ્ટ,
અંગારાથી શીત,
સુધા વિષમાંથી—

અચરજરૂપ
લીલા શી અનૂપ !
તપસ્વીનો કૌપ
બન્યો છે કરુણા ! ૧૩

“ વિના વાંકે બાળી ૧૪
 પક્ષિણી રૂપાળી,
 કલ્લોલો રસાળી
 કરતી જે ધરા.

“ વિધાનો વટાળ
 શીટે શુદ્ધ જળ,
 કોપની કરાળ
 શીટે કેમ વિધા ? ”

વારે વારે જુએ,
 જોઈ દિલ રૂએ.
 રૂએ તેમ ધુએ
 દિજ મહમળ.

વનકાષ વીણી,
 બાળી છે પક્ષિણી,
 પ્રજાળી પાપિણી
 કુંદિ પશ્ચાત્તાપે.

નમ્ર બની પછે
 માંડ્યું છે તાપસે
 જવા પુરદિશે
 ભિક્ષાવૃત્તિ અર્થ.

§

ગૃહસ્થોનાં ઘર

પુરમાં સુન્દર,

હુતાન્ન અંદર

મધમધે બહુ

વાસ લેતો લેતો,

‘હરિ’ ‘હરિ’ કહેતો,

પોળ માંહે તે તો

ચાલે છે કૌશિક.

સ્વન્ધ ને સુધડ

દેખી એક ઘર,

કહે મુનિવર,

“ દેવિ ! લિપ્તો દેહિ. ”

આંગણમાં સતી

ઠામ ઘાતી હતી,

કરીને પ્રણતિ,

બાલી મધુ વાચા : ૧૫

“ થોભો મહારાજ !

૧૬

આટોપી આ કાજ

આણી આપુ આજ

અમ્મ સુપવિત્ર. ”

સતી સુપ્રસન્ન

પેઠી છે ભવન,

આણી દેવા અમ્મ

અભ્યાગતને.

એવે બહારથી

થાક્યોપાક્યો અતિ

આગ્યો ઘેર પતિ

પતિવ્રતા તણે.

બહારને બળેલો

સતી દેખી ખીલ્યો,

જેવો કરમેલો

વેલો નીર મળ્યે.

કામકાજ બધાં,

સ્નેહી અને સગાં,

અતિથિને સુદાં

પતિવ્રતા ભૂલી !

તપે છે આંગણ,
ભૂખ્યો તે બ્રાહ્મણ,
પતિપરાયણ
સતી તેને ભૂલી !

આપે છે આસન,
પીરસે ભોજન,
વહે છે વચન
સાથે પ્રેમભીનાં.

હસે ને હસાવે,
થાકને ભૂલાવે,
પતિસેવા ભાવે
કરે ઝાઝી વેળા.

૬
બારણે કૌશિક,
વિભાસે ઘડીક,
વેળા તો અધિક
તેમ તેમ વીતે. ૧૭

મૂળે કોધી છેક, ૧૮
તેમાં પાછી ભૂખ,
તેમાં અવિવેક
ગૃહિણીનો આવો !

ક્યાં સુધી રહે હાથે
બગતીની વાતે,
જન્મનો ને જાતે—
ઉછેરેલો કોધ ?

પ્રગટયો અનળ,
તેમાં બની તેલ
પ્રતિ પળ પળ
વિલંબની પડે.

૬
હરાયો છે ત્રાસ
પતિનો આ પાસ,
લોજન સુગ્રાસ
પામી સતીથી.

સ્વામી સંતોખાતાં,
 સેવાધૂન જાતાં,
 ચિત્તે શાન્તિ થાતાં
 મુનિ યાદ આગ્યો.

§
 વેગે ભિક્ષા લેતી
 ધાઈ દ્વારે સતી,
 ઉભો જ્યાં અતિથિ
 અગ્નિશિખા જેવો.

સતીનું વહન
 શીતળ પવન,
 ઉલટી અગન
 તેણે તો કુંકારી !

અતિથિનાં સ્ફુરે
 હોઠ નાસા જોરે,
 સતી દેખી ઉરે
 જવાળામુખી જાગ્યો. ૧૬

“ ક્રમા કરૈ સ્વામી ! ૨૦
 હાસીની આ ખામી,
 બિક્ષા પ્રેમે પામી
 સુપ્રસન્ન થાઓ. ”

ધૃત આયુકર
 શામે વૈશ્વાનર,
 હોમાગ્નિ અહર
 ચડે ધૃતથી.

પતિવ્રતા કેરી
 વાણી જે મધુરી,
 તેણે તો વધારી
 આગ અતિથિની !

“ ‘આવું’ કહી આવી
 ખેડોર હહાડે બાઈ,
 કેવી ગૃહસ્થાઈ
 તારી આ અવળી ? ”

“ પૂજ્ય પતિદેવ
 આવ્યા, તેની સેવ
 કરતાં બૂદેવ !
 બૂલી હું આપને.

“ ક્ષમા અપરાધ
મારો કરો સાધ !
ટાળો અપવાદ
બિક્ષાન્ન સ્વીકારી. ”

બાલ્યો છે તાપસ
પૂરો ક્રોધવશ :
“ ધિક રે આળસ!
ધિક અવિવેક !

“ અતિથિથી પતિ
શ્રેષ્ઠ એવી મતિ
શુણી કદી નથી
શ્રુતિ કે સ્મૃતિમાં !

“ અતિથિસત્કાર
આચોનો શૃંગાર,
તેને અણ નાર !
તું તો છેક ભૂલી ! ”

§

“ અપરાધ મારો
અતિથિ ! વિસારો,
માન ઉર ધારો
પાતિવ્રત્ય તાથું.

“ નથી હું પંડિત,
નથી વેદવિત્ત,
સનાતન રીત
એક માત્ર શીખી—

“ સ્ત્રીનું સાચું ધન,
સાચો ગુરુજન,
સાચો દેવ પણ
એક માત્ર પતિ.

“ માતાપિતા પછી;
દેવદ્વિજ પછી;
સ્ત્રીને પહેલો પતિ,
એ જ જૂનો ધર્મ.

“ તથાપિ હું તારી
અપરાધી ભારી,
લાજ લે ઉગારી
મારી મહારાજ ! ”

§

“ ધિક તારી નીતિ !
ધિક તારી મતિ !
ધિક ધિક પતિ
અને પાતિવ્રત્ય ! ”

મૂઢમતિ વિપ્ર
વાણી બોલ્યો તીવ્ર,
સતીનું પવિત્ર
તવાયું અન્તર.

“ શાન્ત મુનિ ! શાન્ત,
મ બોલ્યો ઉદાન્ત,
જાની થઈ બ્રાન્ત
કેમ થયા છો ? ૨૩

“ અહો પતિનિન્દા ! ૨૪
પાતિમત્યનિન્દા !
એવી ભાષા મનડા
છાજે અતિથિને ?

“ આતિથ્યની વળી
શુભ્યગાનાવલિ
સ્વમુખે ઉઠેલી
છાને અતિથિને ?

“ નૃપાધિભો ગાય
આપ પ્રભુતાઈ,
તેવી ચારણાઈ
છાને અતિથિને ?

“ હાથે પગે પડી,
કરૂં વિનવણી,
શાન્તિ કોધ તણી
કરૂં વિપ્રવર !

“ વડની બિચારી
બલાકાને બાળી,
રખે પત્ની બાળી
પીડે પતિદેવ. ”

૬

સતીનાં વચન
સુધાનું સિંચન,
કુંડ મુનિમન
શુભી શાન્તિ પામ્યું.

આંખની ઉનાઇ
આંસુથી ધોવાઇ,
ટળી અહંતાઇ
સતી-સતસંગે.

દીન બની યોલે,
દીલ ખફે યોલે:
“ માતા ! પુત્ર તોલે
મને અંગીકારે.

“ લાખ તપ ફૂલ !
લાખ જપ ફૂલ !
એક આ અમૂલ
પાતિવ્રત્ય પાસે ! ” ૨૫

વિપ્ર વહેલો ધાય, ૨૬
 વન્હે પુણ્ય-પાય,
 સતી સંકેત્યાય
 અન્તરમાં અતિ.

§
 પછી પ્રેમે અન્ન
 પીરસ્યું પાવન,
 તપસ્વી પ્રસન્ન
 જમ્યો સતી હાથે.

“ ધન્ય આજ દિન !
 ધન્ય આ લોજન ! ”
 બોલે છે બ્રાહ્મણ
 હર્ષે વારે વારે.

જતાં જતાં બાણે
 સતી તે વિપ્રનેઃ
 “ છેહી શીખ તને
 આપું બાપુ ! એક.

“ જીવાનીના ભ્રમે,
તપસ્યાને નામે,
પિતરોને તમે
હુભવ્યાં તો નથી ?

“ દેખ્યા છે યુવક
સંસારે અનેક.
છેલ્લા દહાડા છેક
બગાડે વૃદ્ધોના. ”

મુખે નહિ વાચા,
નેણ ઢાળે નીચાં,
શુભ્ણી વેણ સાચાં
મિચારે કૌશિક.

પતિવ્રતા ફરી
બાલી કયા કરી,
કૌશિકની કળી
મ્હાન મુખાકૃતિ:

“ જનકની પુરી
મિથિલાનગરી,
તેમાં બાપુ ! જરી
આંટો મારી આવો. ૨૭

“ તેમાં એક ખરૈ ૨૮
 વસે શુભ હીરૈ,
 બનીને તું ધીરૈ
 બાપુ! પારખજે.

“ માંસહાટે બેસે,
 માંસરાશિ વચ્ચે,
 માંસ નિત્ય વેચે
 એક ધર્મવ્યાધ.

“ રૂપથી ન બીલું,
 જાડે પેસી બેલું,
 વ્યાધરૂપે કેલું
 ધર્મનું રતન. ”

§

પામી મહાસુખ
 મિથિલાભિમુખ
 ચાલ્યો મુનિ, મુખ
 સતીશુષ્ક ગાતો.

“ ભાગ્ય મારાં ધન્ય!
 પિતરૈનાં પુણ્ય!
 થયાં દરશન
 પતિવ્રતાનાં!

“ ક્યાંથી એણે બાણી
 પક્ષિણીની કહાણી?
 એ ત્રિકાળજ્ઞાની
 ખરી પતિવ્રતા.

“ પતિપર જેવી
 રાખે ભક્તિ દેવી,
 ભક્તિ મારી એવી
 રહેજો પરબ્રહ્મ.

“ અહો મારી માત!
 અહો મારા તાત!
 હુંજે દિનરાત
 વીતાડતાં હશે.

“ કેાણ હાય! પાણી
 ટીપુ આપે આણી?
 હું તો અભિમાની
 પુત્ર વન આવ્યો. ૨૬

“ આવું છું લવને,
 સતીને વચને,
 આપને ચરણે
 મારી તપોભૂમિ. ૩૦

“ નમો નમો સતી !
 પાપ માંહે થતી
 રોકી મારી ગતિ
 તે' તો કૃપા કરી.

“ ક્યાંથી તને જ્ઞાત
 મારી અહો ! વાત-
 છોડી માત તાત
 આવ્યો છું અરણ્ય ?

“ સતીનું એ સત !
 એ તો પતિવ્રત !
 જપ તપ શત
 તેના પર વાંદે ! ”

વિચારતો મન,
 વટયો વિપ્ર વન,
 પહોંચ્યો જ્યાં પાવન
 મિથિલાનગરી.

૬

“ કયહાં ધર્મવ્યાધ
વસે મહા સાધ ? ”
એવો પાડે સાદ
સામે મળે તેને.

“ અહોહો નવાઈ !
વિપ્રને કસાઈ-
સંગે શી સગાઈ ? ”
પુરવાસી કહે.

કરે લાંઠ લોક
ટીકા થોકથોક,
શુભી અતિ શોક
મુનિ મન પામે.

પૂછી પૂછી અન્તે,
વ્યાધી કેરા પ્રાન્તે,
સંકેત્યાતે ચિત્તે
વિપ્ર પ્રાપ્ત થયો.

૬

હાડકાં રખડે,
આમડાંઓ સડે,
ભૂંડી ગંધ વડે
વાયુ છે અસહ્ય.

રનાનસંધ્યા-પૂત,
ગંધમાલા-યુત,
કયાં આ બ્રહ્મયુત!
કયાં આ વ્યાધભૂમિ?

લાળે આઘે લાગે,
માંસ-માટી ઢાંકે,
ખીતા ખીતા પાગે
લાગે વ્યાધગણ.

હાટો તણી હાર,
આલે ત્યાં બજાર,
ઠોરે નર નારે
માલ ત્યાં મલીન.

નરહેહ હાય
 સાચી ચામુંડાય!
 નિત્ય પ્રતિ ખાય
 ઠાટિ દીન પશુ! .

§
 એક હાટે બેઠો
 ધમંવ્યાધ તે તો,
 ઉભો ઉભો છટો
 વિદોઠે કૌશિક.

તિલક છે બાલ,
 કંઠે તુલસી માળ,
 કદે તો કરાળ
 દોહીયાળી છરી!

ખચોખચ જોરે
 હાથે માંસ તોડે,
 સાથે સાથે મોઢે

રટે રામનામ!

ગાય છે ભજન

૩૪

ભક્ત મુક્ત મને,

છરીનાં છેઢને

તાલ પૂરી પૂરી.

એવે કોઈ રંક,

નમ્ર ને અપંગ,

આંચો ત્યાં નિઃશંક

ભીખ માગવાને.

દેખી દીન જન

દ્રવ્યાં છે લોચન,

તોણું તેનું મન

માંસલ પેશીએ.

કર મધ્યે છરી,

નેત્રે કયા ભરી,

અહો શી અનેરી

હરિ! તારી લીલા!

ચેષ્ટા વ્યાધની જ

એવી જોતો દિજ

દેખે નહિ નિજ-

ચેષ્ટા જોતું ટોણું!

§

છાતી ઠરી વજ,
ગાળી નતિગર્વ,
વિપ્ર વેગે ધર્મ—

વ્યાધ પાસે પહોંચ્યો.

ઊઠી ઉભો થયો,
સંકેતે શીવાયો,
અતિથિ જ્યાં જાયો.

મહામાનનીય.

જ્યાંની ત્યાં ત્રાણુડી
માંસલરી પડી,
છરી સોતી જોડી

અંજલિ સરકત!

“ પધાર પધાર,
સ્વામીજી પધાર !
હાસ તારો ધાર

મને મહારાજ ! ” ઉપ

“ સતીને વચને ૩૬
 આંચે તારી કને,
 કૌશિક આ તને
 વન્હે વ્યાધહેવા. ”

એવું બોલી પાગે
 વિપ્ર તેને લાગે,
 ભગત તો ભાગે
 આગે દાઝયા જેવો.

વિપ્ર કહે, “ આજ
 હે ભગતરાજ!
 સત્ય જ્ઞાન કાજ
 આંચે તારી કને. ”

“ બોલ મા પ્રાણી,
 અવળાં વચન,
 ભૂમિનાં ઝરણ
 પર્વતે તે ચડે ?

“ તું મોટો પ્રાણી,
 વેદ-પરાયણ,
 વ્યાધ હું અભાણ
 પાપે પેટ ભરી.

“ જાણું એક નામ,
રઢિયાળો રામ,
રટી આઠે જામ
વ્યાધ જન્યો ઋષિ. .

“ જાણું એક અન્ય
પુણ્યો તાણું પુણ્ય;
રંક ઘેર મુન્ય!
આવે તો ઢેખાડું. ”

· §

વહેણું હાટ આજે
વધાન્યું છે સાંજે,
પરોણાને કાજે
વ્યાધ-ભગતે.

સો સૂકામાં જેવું
શોભે લીલું તેવું
ભક્તગૃહ લેવું
વ્યાધગૃહોમાં. ૩૭

નથી જરી મેલ,

૩૮

લીંપેલ ગુંપેલ,

આંગણે રોપેલ

પવિત્ર તુલસી.

હુપડીમાં સૂતાં

વૃદ્ધ માતાપિતા,

પુત્રનું રટતાં

નામ ને કડ્યાણુ.

પુત્રમુખ દેખી

આંખો તો ઝળકી,

કુવાઓ ચમકી—

રહ્યા ગાલ કેરા.

ઢાળી દીધી ભલી

નાની શી ખાટલી,

તે પર સાહડી

નવી બિછાવી.

બેસાડી ત્યાં બ્રહ્મ,

વહેલો વ્યાધ ધમ'

પહોંચ્યો જ્યાં પરમ

તીર્થરૂપ તેનાં.

વૃદ્ધોનાં પવિત્ર
ચાંપે પ્રેમે ગાત્ર,
જાગે એ સુપાત્ર
પુત્ર સારી રાત્રિ.

પલકારા લેજો
'હા જી' બોલે બહેલો,
'બેટા' કહેતાં પહેલો
ઉઠી ઉભો થાય.

§

શુદ્ધ પ્રાણવેળા
બેસી બેઠ લેળા
વ્યાધ વિપ્ર પેલા
કરે ધર્મગોષ્ઠિ.

કહે છે ભગત,
“રામનામ સત,
અન્ય તે અસત
જાણુ ખાલી ફેફાં.” ૩૯

ઠહે છે કૌશિક,

૪૦

“ એ તો નહિ ઠીક,
સિંહ નામે બીક
સિંહની શું લાગે ? ”

• “ ધન્ય વિપ્ર જ્ઞાની!
સાચી તારી વાણી,
નામ વાંસે પ્રાણી
હોવું આવશ્યક. ”

“ રામનામ વાંસે
કયું પ્રાણી વસે ? ”
ઝડપે તાપસે
મેલી છે ઢલીલ.

“ ઘટ ઘટ રમે
રામ સર્વ સમે,
બધાં તમે અમે
રામનાં સ્વરૂપ.

“ જનો તણી સેવા
સાચી રામસેવા,
તે જ સાચાં દેવાં
તપ ને ભજન.

“ સેવામાં ચે સેવા
મોટી દીનસેવા,
તેથી મોટી સેવા
માતતાતની.

“ જાત નિજ તોડી
આપે કાયાહોડી,
હિલે ચહે દોડી,
આપણું કહ્યાણુ.

“ માતાપિતા ગણુ
લક્ષ્મીનારાયણુ,
થવું પરાયણુ
તેની સેવામાં.

“ ગુરુગમે મજ્જુ
રત્ન એ અમૂલ્યું,
એથી બીજું બહુ
જાણું નહિ પુણ્ય.

“ જ્ઞાન જોતવાને
શીઠ જવું રાને ?
બાપને ને માને
સેવો એ જ જ્ઞાન. ૪૧

“ બાપા! તારે ઘરે ૪૨
 રામજીની મહેરે
 છે ને માવતર
 જીવતાં જાગતાં?

“ એને કરી રાજી
 કરે રામ રાજી,
 શોભે નહિ ઝાઝી
 શીખ મારે મુખે. ”

§

કૌશિક સન્તુષ્ટ,
 મોહ થયો નષ્ટ,
 વૃથા સર્વ કષ્ટ
 શા માટે, કહે, કહે?

“ માતૃદેવો ભવ,
 પિતૃદેવો ભવ,
 વેદનાં એ બેડ
 સર્વોપરિ સૂત્રો—

“ કીધાં મુખપાઠે,
રઘ્યાં દિનરાતે,
અરે! અરે! જાતે
ભૂદ્યે પાળવાનાં!

“ સૂર્યવરણન
શુભી રાત્ર્યે મન,
અરે દરશને
ઠાર્યાં નહિ અક્ષુ!

“ જ્ઞાન સાફ રેતાં
તજ્યાં માતાપિતા,
જોવાને સવિતા
રાત્રિ પાસે ગયે!

“ આજ આપે મારી
આંખને ઉઘાડી,
વિમાર્ગેથી વાળી
મારી ગતિને. ”

પડી ભૂમિસંગે,
કૌશિકે ઉમંગે
આઠે આઠ અંગે
ભગતને વંદા. ૪૩

કું

સીધો ત્યાંથી ગયો,
 બેર આવી રહ્યો;
 વૃદ્ધોનાં હૃદયો
 ઠાર્યા કૌશિકે.

સતીએ સૌચિલો,
 વ્યાધે વધારેલો,
 બગલીએ પહેલો
 પ્રેરેલો બળીને—

ધર્મ સહા સ્મરી,
 હૃદે રામ ધરી,
 સેવે પ્રેમ કરી
 વૃદ્ધ વડિલોને.

ગાળ્યાં વૃદ્ધ જન
 નેણોનાં રતન,
 અખંડ રુહન
 કરી પુત્ર વાંસે.

પુત્ર પાછો પામ્યાં,
હઃખ સર્વ વામ્યાં,
લાધ્યો અંધાપામાં
પુત્રનો પ્રકાશ.

§
પંખિણી બિચારી,
અળખા એ નારી,
માંસનો વેપારી,
મેળો શો વિચિત્ર!

નહિ અધિકાર,
વેદોના ઉદાર
શુણ્ણવા ઉચ્ચાર
દિજમુખે જેને!

અધિકાર-હીન
બધાં હીન હીન,
છતાં ધર્મહીન
મોટાં અધિકારી. ૪૫

કેાણુ તેનો થાયે,

૪૬

કેાણુ વા ઉથાયે,

ધર્મને પ્રતાપે

પ્રાપ્ત અધિકાર?

વિપ્ર સમરથ

વેદતપ-રત,

થયે કૃતારથ

તેવાંની કૃપાથી.

§

નમે દ્વેષાયન,

નમે સર્વ મુન્ય,

ભારતે આ પુણ્ય-

લખી રાખી કથા.

કૌશિકને નામે

કથા ગાઈ આ મેં,

માતાને સ્વધામે

હજી સમર્પણુ!

— — — — —

